

LOURDES LIGHT IN CONGO

Copy-paste (1)

1 Twaalf zwarte kinderen netjes opgesteld in twee rijen. De priester vooraan...

[28][Onbekende fotograaf], Priester Robert verwelkomt de eerstecomunicanten, Mukabe (Katanga), foto, ca. 1938.

Mukabe (Lualaba), ca. 1938.

Twaalf zwarte kinderen netjes opgesteld in twee rijen. De priester vooraan. Als het ware een weerspiegeling van het Bijbelse verhaal: Christus en zijn twaalf apostelen [29].

De jongens in matrozenpakjes, de meisjes in 'bruidskleedjes'. Allen blootsvoets. Klaar om voor het eerst ter communie te gaan. Priester Robert in vol ornaat. Niet blootsvoets. Klaar om hen op te nemen in de christelijke gemeenschap.

De priester houdt zijn handen gevouwen. De kinderen doen het hem na. De priester staat enkele treden hoger. Kaarsrechte rug. Zelfzeker en dominant. De kinderen kijken naar hem op. Om het hoekje piept een keukenboy.

HET KERSTENINGSPROCES WERD EEN PERPETUUM MOBILE

Die eerste kerstening, dat moet geen sinecure zijn geweest. Monotheïsme versus polytheïsme. De geesten van de voorvaderen versus de Heilige Drieduidigheid. Fetisjisten en tovenaars versus paters en nonnen. Een harde strijd. In wezen een ongelijke strijd. Om die eerste bekeerlingen binnen te halen moesten de missionarissen alles uit de kast halen. Daarom pasten ze in het begin enkele kunstgrepen toe. Zo was een veelgebruikte truc het kerstenen van de bevrijde slavenkinderen die de staat hen had toevertrouwd. Die 'weeskinderen' brachten ze onder in internaten, leerden ze lezen en schrijven, en brachten ze via het catechismusonderricht tot het

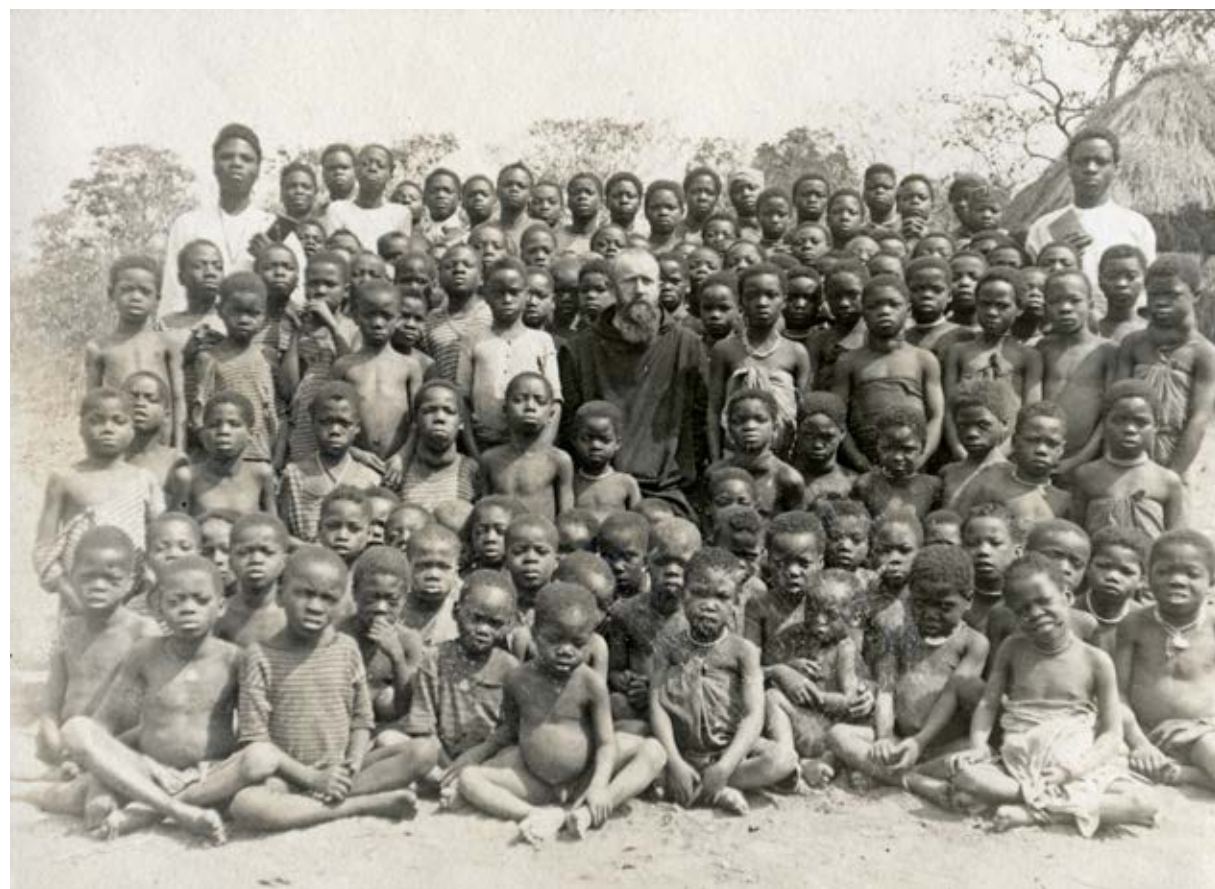
ware geloof. Volgens de scheutist Jules Garmijn kochten de missionarissen ook zelf slaven vrij [inzet 8]. En het spreekt voor zich dat die bevrijde zwarten zich als wederdienst gewillig lieten bekeren en dopen. Uit dankbaarheid. Voor wat hoort wat.

[inzet 8] *De scheutist Jules Garmijn, die tussen 1889 en 1903 missionaris was in 'den Congo', vertelt hoe dat 'mensenkopen' ging...*

'Wij dingen af: wij houden ons aan den koop prijs van de markten. Een klein kind van vijf jaar dat koopen wij voor de weerde van vijf frank. Is 't wat grooter, voor acht frank, voor tien frank...; eenen streuschen kerel voor vijftien, twintig frank. De prijs klimt met de jaren; wel te verstaan, tot aan een zekeren ouderdom, maar... dan zinkt hij weerom: al verre gelijk op de veemarkten. Bijvoorbeeld voor eenen ouden vent van zestig, zeventig jaren, of voor een oud wijf is het maar twee frank meer; op de markten, een kieken of vijf of zes.'

Garmijn J., *Veertien jaren in den Congo*. Roeselare: Jules De Meester, 1904, p. 83.

Soms plaatsten de missionarissen gerichte aankopen. Zo vertelt diezelfde scheutist in zijn 'memoires' dat toen tien van zijn catechisten de leeftijd hadden om te huwen, hij naar de hoofdman van het dorp Batubenge (Kasai) trok en in ruil voor twee 'koeibeesten' tien huwbare meisjes kreeg. Eerbaar en kneedbaar. Ze werden gedoopt en elk

van hen uitgehuwelijkt aan een catechist. Tien christelijke huwelijken en een jaar later werden de eerste baby's gedoopt. Het kersteningsproces werd een perpetuum mobile.

Nog sneller en goedkoper was het kopen van zieken. In Katanga en Kasai waren dat vooral slachtoffers van de slaapziekte. Een ziekte met meestal fatale afloop, veroorzaakt door een parasiet die zich na een steek van een tseetseevlieg in het lichaam nestelde. Epileptische aanvallen, verwardheid en slaapstoornissen maakten van de zieken zombies. Eenmaal in coma was er geen weg meer terug: de patiënten stierven.

De congregaties kochten die slaapzieken op bij bosjes. Op 1 juli 1909 vond er zo'n 'groepsaankoop' plaats in Kasai. Die dag kochten de scheutisten er 9.972 slaapzieken. In één klap. Prijs: 3,75 frank per hoofd. Wat een goede deal was voor iedereen: de familieleden kregen een vergoeding, de zieken medische verzorging en de congregaties een kleine tienduizend nieuwe zieltes. Dat jaar reikten de bekeringsstatistieken van Scheut tot aan de hemel. Iedere missiecongregatie hield immers het aantal bekeerlingen,

† Laat de kinderen tot mij komen...

[29][Onbekende fotograaf], 'Les promesses de l'avenir', Katanga, foto, ca. 1920.

catechumenen en catechisten heel accuraat bij. Eerst kinderen en zieken, en pas in tweede instantie volwassenen, het is een constante in het bekeringsverhaal. Want volwassenen bekeren was een stuk moeilijker. Die zagen weinig heil in één god. Die hielden vast aan hun goede en kwade geesten en aan hun fetisjen. En die wilden geen afstand doen van polygamie.

Op de foto [29] een benedictijn van de abdij Zevenkerken uit Sint-Andries bij Brugge samen met een groep geloofsleerlingen. Het bijschrift is 'Les promesses de l'avenir' ('de beloften van de toekomst'). De kleinste kinderen zitten vooraan – sommige zijn misschien hooguit zes jaar. De oudere jongens en meisjes staan achteraan. De pater heeft zich centraal geposteerd. Links en rechts achteraan twee catechisten. Ze dragen een wit

hemd en houden een boekje in hun handen. Een catechismus?

ONDERTUSSEN DIENDEN DE KANDIDAAT-BEKEERLINGEN TE WERKEN OP DE AKKERS, IN DE PLANTAGE, DE TUIN OF DE BOOMGAARD VAN HET KLOOSTER

Vanaf ca. 1900 maakten zowat alle katholieke missies in hun bekeringswerk gebruik van het systeem van catechumenen of geloofsleerlingen. Een methodiek die van oudsher gebruikelijk was bij de kerstening van volwassenen. Het was de bedoeling om te kerstenen in de diepte.

Catechumenen waren kandidaat-bekeerlingen die het geloof in groep kregen aangeleerd. Meestal gebeurde dit op de hoofdzetel van de missie, alwaar ze ook onderdak kregen. Het was een voorbereiding op het doopsel. Ondertussen dienden ze te werken op de akkers, in de plantage, de tuin of de boomgaard van het klooster. Tegen een laag loon of zelfs gratis. Uit dankbaarheid dat ze de kans kregen te worden opgenomen in de christelijke gemeenschap. Voor wat hoort wat. Eenmaal de basisleer en de belangrijkste gebeden (het onzevader, het weesgegroet, de tien geboden, de geloofsbelijdenis en de akten van geloof, hoop, liefde en berouw) uit het hoofd geleerd, waren ze klaar om te worden gedoopt. Zo'n opleiding kon maanden duren. Soms zelfs enkele jaren.

Een concreet voorbeeld: het catechumenaat voor vrouwen in de missiepost van de Zusters van O.L.V.-ten-Bunderen in Basankusu in de Evenaarsprovincie³³. Daar verbleven in maart 1930 zowat vijftig kandidaat-bekeerlingen. Hun verblijf bestond uit een klaslokaal, twee keukens en twee slaapzalen voor de meisjes die te ver van de missie woonden.

De dag begon met een mis, waarna de catechumenen in groepjes werden verdeeld en allerlei klusjes toegewezen kregen: helpen in de kloostertuin en bij de was, wegen onderhouden, hout kappen en water aanbrengen voor de keuken, maniok bereiden enz. Om 12 uur kwam de catechist langs om godsdienstonderricht te geven. Om 14 uur bracht een missiezuster de catechumenen huishoudelijke en hygiënische vaardigheden bij. Daarna waren de

meisjes vrij tot het avondgebed. Na het gebed moest iedereen terug naar binnen tot de ochtendmis van de volgende dag.

Het catechumenaat in Basankusu bestreek ongeveer vier jaar. Zolang duurde het voor de vrouwen werden geacht de noodzakelijke kennis verworven te hebben van de christelijke leer en moraal. Dat werd getest in een eindexamen. Wie slaagde én goed gedrag vertoonde, kreeg toegang tot het doopsel, de eerste communie en het huwelijk.

DE CONGREGATIE WAS TROTS OP HET WERK VAN HAAR TWAALF APOSTELN IN BOUDEWIJNSTAD

Alle missieposten hielden de resultaten van hun bekeringswerk én hun onderwijs- en ziekenzorgactiviteiten nauwgezet bij. Elk jaar brachten ze verslag uit bij hun oversten. Tot in de kleinste details. Die publiceerden de cijfers in hun missietijdschriften. Konden ze meteen op het thuisfront aantonen dat hun missionarissen in Congo goed bezig waren... en dat het geld uit de collectebussen zinvol was besteed.

Enkele cijfers uit 1911 van de hoofdmissiepost St.-Josef van de Witte Paters in Boudewijnstad (nu Moba)³⁴. Dat jaar telde de missie 17.765 catechumenen. De missiepost beschikte over 41 *geloofsleeraars* of catechisten. De twaalf Witte Paters namen 33.704 biechten af, deelden 34.901 maal de heilige communie uit en zegenden 459 vormsels en honderd kerkelijke huwelijken. In hun drie hospitalen waren 163.862 zwarten langs geweest. In de tien lagere scholen volgden 1.185 jongens en 245 meisjes les. *En passant* had de missiepost nog 42 slavenkinderen vrijgekocht. De congregatie was trots op het werk van haar twaalf apostelen in Boudewijnstad.

[inzet 9] *De Witte Pater Jules Watteyne* [grootnonkel van de auteur] *over de zwarte 'geloofsleeraar'* [catechist] *Mathurino...*

Als Mathurino, op rondreis zijnde, de dorpjes naderd, blaast hij op de trompet dat het galmt en weergalmt door de valleien. Bij zijn aankomst is het volk van te allen kante reeds samengekomen... hier de mannen, daar de vrouwen met hunne kinderen op den rug.

Mathurino neemt zijn volk in oogenschouw en begint: *'Kwa jina la Baba...* In de naam des Vaders', enz. Op het kruisteken volgen de gebeden: 't onzevader, 't weesgegroet', het symbolum des Geloofs, de tien geboden Gods, de geboden der H. Kerk... Daarna komt de onderwijzing, meestendeels in 't Kibabwa, want 't zijn hier al Watabwa in den omtrek. Na een half uurken of drie kwartiers catechismusles, eindigt men met een gebed tot den H. Engel Bewaarder, en eenieder keert naar zijn hutje terug overpeinzende wat hij gehoord en onthouden heeft.

Watteyne J., *De schoolkapel van Kikango* [aan het Tanganyikameer], in *Gazette van Brugge*, 1/6/1910, p. 2 en 3.

† Met trots draagt de catechist op de borst zijn medaille, die hij van de pater heeft gekregen...

[30][Onbekende fotograaf], Een redemptorist en een hoofdman-catechist met vrouw en kinderen, Kimpangu

Onontbeerlijk voor het bekeringswerk waren de inlandse catechisten. In het begin waren dat die eerste bekeerlingen die in de staatskolonies waren opgeleid. In 1958 waren ze al met 25.566. Zonder hun hulp zou het de missionarissen nooit gelukt zijn om zoveel inlanders te bekeren. Toch niet in zo'n korte tijd. Daarvoor waren de blanke priesters met te weinig. De catechisten deden het voorbereidende werk en de missionarissen rondden dat af. De catechisten trokken van dorp tot dorp [inzet 9]. Een reispaters kwam op geregelde tijdstippen langs om examens af te nemen, kruisjes uit te delen en te dopen.

Een redemptorist staat bij zijn hoofdcatechist en zijn gezin [31]. Met trots draagt de catechist op de borst zijn medaille, die hij van de pater heeft gekregen³⁵. Een ereteken om de catechist te motiveren en te stimuleren – een handigheidje dat doet denken aan de medailles die de *chefs médaillés* kregen als beloning voor hun loyaliteit ten opzichte

van de koloniale overheid. Het ereteken heeft voor de catechist een gelijke betekenis. Het is de ultieme erkenning dat hij een goed catechist is. Een soldaat van Christus. De echtgenote van de catechist houdt een paternoster in de hand. Vermoedelijk ook al een geschenk van de missionaris. De kinderen zijn op hun paasbest.

DIENSTVAARDIGHEID IS EEN MOOIE CHRISTELIJKE DEUGD

De reispaters was de missionaris die van dorp tot dorp trok. In heel primitieve omstandigheden. In het begin zich letterlijk een weg banend door de brousse. Langs olifantenpaden, door berg en dal, moerassen en rivieren. En als er dan toch wegen waren, waren ze in het droge seizoen te stoffig of in het regenseizoen te modderig. Soms was zo'n missionaris weken op stap. Meestal alleen, uitzonderlijk in het gezelschap van een confrater. Wel had hij altijd een heel gevolg bij zich. Inlanders die in de onmiddellijke nabijheid van de hoofdmisatie woonden. Inlanders die de paters mochten dienen. Inlanders die nodig waren omwille van de veiligheid en om praktische redenen. Wie

† Zelf draagt de Witte Pater geen bagage. Daarvoor heeft hij dragers...

[31][Onbekende fotograaf], Een Witte Pater op missietoelt, s.l., foto, ca. 1900.

zou anders het misgerei, de proviand, de tent en al de persoonlijke spullen van de reispaters dragen?

Een drietal foto's van zo'n reispaters uit drie verschillende periodes. De eerste foto is chronologisch de oudste [31]. Een Witte Pater is op stap met zijn gevolg, Zelf draagt hij geen bagage. Daarvoor heeft hij dragers. Dienstvaardigheid is een mooie christelijke deugd. De dragers hebben sporen bij zich om de pater te beschermen. De tweede foto [32] dateert uit de beginjaren van Belgisch-Congo. Een redemptorist gekleed in de outfit van een koloniaal is op missietoelt. Een vijftal jongens van de missiepost mogen met de pater mee. Om zijn bagage te dragen. Christelijke dienstvaardigheid. Net voor de dragers stapt de jongste van het gezelschap. Op zijn schouders houdt hij het geweer van de pater. Waarschijnlijk is dat jongetje de persoonlijke boy van de pater. De derde foto is duidelijk recenter [33]. Aan de auto te zien de jaren 40. De twee jezuïeten die op

† Een vijftal jongens van de missiepost mogen met de pater mee. Om zijn bagage te dragen...

[32][Onbekende fotograaf], Een redemptorist op missietocht, Kionzo (Matadi), prentbriefkaart (PHOB), ca. 1915.

† Vijf zwarten trekken met man en macht de auto naar het midden van de weg...

[33] Bulens C., Een jezuïet op missietocht, s.l., prentbriefkaart, ca. 1940.

missietocht zijn, hebben problemen met de wagen. Een van de achterste wielen zit vast in de geul aan de rand van de weg. Vijf zwarten trekken met man en macht de auto naar het midden van de weg. Opnieuw die dienstvaardigheid. Een jezuïet kijkt toe. Rechte rug, handen in de zij, de houding van een zelfzekere en dominante persoonlijkheid. Hij heeft aandacht voor zijn confrater aan het stuur, niet voor de zwarten die er alles aan doen om de wagen op de weg te krijgen.

DE PRIORITEIT VAN DE KATHOLIEKE CONGREGATIES WAS BEKERING, NIET ONDERWIJS

Wat opvalt aan de missiestatistiek is het significante verschil tussen de aantallen catechumenen en leerlingen. We haalden het reeds aan bij de hoger geciteerde cijfers van de Witte Paters uit Boudewijnstad: 17.765 catechumenen tegenover slechts 1.185 jongens en 245 meisjes die les volgen in de tien lagere scholen van de missiepost. Ruim twaalf keer meer catechumenen dan leerlingen! Even opmerkelijk is het verschil in werking tussen de katholieke missionarissen en de protestantse zendelingen. Ca. 1900 hadden de tweehonderd protestantse zendelingen in de kolonie 26.700 leerlingen onder hun hoede, de vierhonderd katholieke missionarissen slechts 19.400. De prioriteit van de katholieke congregaties was bekering, niet onderwijs [inzet 10]³⁶.

Dit verschil is ook zichtbaar in het fotomateriaal. De katholieken pakten graag uit met hun bekeerlingen – vooral met grote groepen, de protestanten lieten zich eerder fotograferen met hun leerlingen – kleinere groepen. Een vergelijking. Beide foto's dateren uit de pionierstijd (vóór 1920).

Foto 1 [34]. Een protestantse zending en zijn twee Afrikaanse helpers poseren met een groep leerlingen. Ze zijn met niet meer dan twintig. Het tafereel doet denken aan een klasfoto en dat is het waarschijnlijk ook.

† Het tafereel doet denken aan een klasfoto...

[34] Lankamp J. Groepsportret van een Britse zending met zijn twee Afrikaanse assistenten en een aantal leerlingen, s.l., foto, 1890-1893.

[inzet 10] *'Beginnen de negers beschaafd te zijn?', vroeg de scheutist Jules Garmijn zich af...*

'De eerste manier van beschaafd zijn, heet ik de christelijke beschaving; de tweede manier heet ik de wereldsche beschaving.

In den eersten zin, beginnen de negers beschaafd te zijn, God zij gedankt, in alle de gewesten van 't land: zij worden christelijk. Maar in den tweeden zin, neen; aan zulke beschaving van menschen, zijn zij nog meest overal onverschillig; zij kunnen er zonder leven, zeggen zij; de eerste beschaving, de christelijke, is hun voldoende.'

Garmijn J., *Veertien jaren in den Congo*. Roeselare: Jules De Meester, 1904, p. 83.

1 Twee Witte Paters poseren voor een groepsfoto met de nieuw gedoopten...

[35][Onbekende fotograaf], Groepsfoto van de nieuw gedoopten, Tongres-Sainte-Marie in Lulenga (Boven-Congo), foto, 15/08/1917.

Foto 2 [35]. Op 15 augustus 1917 – symbolisch op Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart – vond er in Lulenga (Boven-Congo) een massadoop plaats. Naar aanleiding daarvan poseren twee Witte Paters voor een groepsfoto met de nieuw gedoopten. Onder hen weinig volwassenen. Het is kinderen eerst, de rest zal wel volgen. Een tweetal kinderen (centraal vooraan) staan in gebedshouding. Maar het tafereel imponeert vooral door de grootte van de groep, door de kracht van het getal. De boodschap mag er zijn: de kerstening draait op volle toeren.

DE KATHOLIEKEN WONNEN DE WEDLOOP OM DE ZWARTE ZIELTJES

Katholieke en protestantse missieposten waren concurrenten – zeg maar gerust rivalen, en Leopold II koos resoluut partij voor de katholieken, temeer omdat protestantse zendelingen vaak niet-Belgen waren – zeg maar gerust vreemdelingen, maar, en dat wordt vaak vergeten: die protestanten waren wel eerst in Congo. Zo was dr. Livingstone een zendeling. Pas later kwamen de katholieken.

Die rivaliteit verwoordde de jezuïet Albert Cauwe in 1947 als volgt: 'De katholieke missionarissen werden praktisch voortdurend gedwongen nieuwe missieposten te stichten om nieuwe streken te bezetten die door de protestanten werden bedreigd: de beste methode is immers altijd geweest de protestanten vóór te zijn, want als een inlands dorps­hoofd eenmaal een katholiek catechist in zijn dorp heeft aanvaard, laat hij niet gemakkelijk toe dat een protestant erbij zou komen, en vice versa...'³⁷ 'Bezetten', 'bedreigd worden', het lijkt wel oorlogstaal, en dat is het ook: het is een strijd om de ziel van de inlander.

Leopold II had het niet zo voor buitenlandse missionarissen. Dat waren pottenkijkers en die kon hij missen als de pest. Daarom stimuleerde hij de aanvoer van katholieke missionarissen uit eigen land. De jezuïeten, de congregatie van Scheut en die van de Witte Paters droegen zijn voorkeur weg. Iedere nieuwe missiepost kreeg van de staat enkele honderden hectaren grond cadeau, die van de Witte Paters in Boudewijnstad bijvoorbeeld zelfs vijfduizend hectaren, zowat de oppervlakte van de binnenstad van Brugge. Als zwijggeld? Misschien wel. In hun reisverslagen reppen die eerste missionarissen met geen woord over de wreedheden begaan door blanken in Kongo-Vrijstaat. De koning stootte je best niet voor het hoofd. Wiens brood men eet, diens woord men spreekt³⁸.

[inzet 11] *De jezuïet Albert Cauwe kan het niet laten om in een vergelijkende studie over de protestantse en katholieke missiewerking uit te halen naar de concurrentie...*

Het gehalte van de katholieke scholen staat volgens deskundigen over het algemeen hoger...

De protestantse zendelingen bezoeken regelmatig, alhoewel minder vaak, de dorpen waar hun volgelingen gevestigd zijn...

Hun prestaties op landbouwkundig gebied zijn zeker minder dan die van de katholieke missionarissen...

Cauwe A., *Het Protestants Missiewerk in Belgisch Kongo*, in *Streven*, Jg. 2, 1948-1949, p. 597-598.

Dankzij Leopold II haalden de katholieken snel hun achterstand in. De toestand in 1897 geeft een goed beeld van de voorsprong die de protestanten hadden. Er waren toen 54 protestantse missieposten met 221 zendelingen tegenover slechts veertien katholieke missieposten met hooguit honderd missionarissen. Vijftig jaar later, in 1947, waren de 'machtverhoudingen' gekeerd: 1.300 protestantse zendelingen, verspreid over 241 missieposten, tegenover 3.700 katholieke missionarissen werkzaam in 436 missieposten³⁹. De katholieken hadden de wedloop om de zwarte zieltjes gewonnen.

VANAF 1917 MOCHTEN DE CONGOLEZEN DROMEN VAN MEER DAN MISDIENAAR OF CATECHIST

En dat laatste werd almaar duidelijker. In 1954 claimden de katholieke missies 3.068.284 bekeerlingen, de protestantse 644.351. Een belangrijke mijlpaal was de wijding van de eerste inlandse katholieke priester in 1917 bij de Witte Paters. Aanvankelijk een curiosum, maar wel een cruciale stap naar ontvoogding. Het was een opstap naar gelijkwaardigheid. Toch op religieus vlak. Vanaf dan mochten de Congolezen dromen van meer dan catechist of misdienaar. In 1960 waren er al ongeveer zeshonderd zwarte priesters.

Wel bleef de leiding van de missies nog lange tijd in handen van blanke priesters. Er was een glazen plafond. Pas in 1956 wijdde de blanke jezuïetenbisschop Alphonse Verwimp in Kisantu voor het eerst een zwarte tot (hulp)bisschop: Pierre Kimbondo. Na 1960 zullen alle blanke bisschoppen systematisch worden vervangen door eigen priesters. Niet alleen de staat verwierf zijn onafhankelijkheid, ook de kerk.

In Equatoriaal Afrika⁴⁰ bezoekt een blanke missionaris samen met een inlandse priester een dorp [36]. Op de foto is duidelijk te zien dat de blanke het initiatief neemt. Hij reikt de inlander (het dorps­hoofd?) de hand. De blanke profileert zich als de leider, zijn zwarte confrater als de assistent.

HET KRUISLEGER STOND PARAAT. OOK IN CONGO

Eenmaal de basis gelegd, zetten de missionarissen de stap naar verdieping. Heel combattief. Vergelijkbaar met hoe de katholieke kerk tijdens het interbellum in België de strijd aanbod tegen de dreigende ontkerkelijking. Hier te lande kreeg iedere parochie haar Mariabond. H. Hartbewegingen groeiden als kool. Overal bouwden vrome katholieken replica's van Lourdesgrotten. Alleen al in België ruim duizend⁴¹. Volksdevotie ten top.

Maar het was vooral op de jeugd dat de kerk zich richtte. De jongeren moesten worden gewapend

† De blanke missionaris profileert zich als de leider, zijn zwarte confrater eerder als de assistent...

[36][Onbekende fotograaf], Père blanc et prêtre indigène en tournée apostolique, (Equatoriaal Afrika), prentbriefkaart (Nels), ca. 1920.

tegen de ondeugden en de verlokkingen van de moderniteit: de Offensiefbeweging onder leiding van pater Morlion. Wie de jongeren heeft, heeft de toekomst, redeneerde hij. Jeugdbewegingen en organisaties als Zedenadel⁴² en de Eucharistische Kruistocht⁴³ hadden de vorming van een christelijke elitejeugd voor ogen.

Die beweging waaide ook over naar de kolonie. Copy-paste. Een voorbeeld: Pater Omer met zijn 'kruisridders' [37]. Met twaalf zijn ze. Zoals de apostelen. Symbolisch of toeval? Een select groepje of niet? Kon ik niet achterhalen. Wat wel is geweten, is dat deze jongeren beloofden minstens eenmaal in de week ter communie te gaan, dagelijks te bidden en er zich ertoe verbonden om iedere week een offer te brengen voor een bijzondere intentie. Het kruisleger stond paraat. Ook in Congo.

WAT WAS MOEST WIJKEN VOOR WAT KWAM

Het christendom was de godsdienst van de kolonisator, die van de machthebber. Meegebracht vanuit het verre Europa naar een gebied met bijna uitsluitend traditionele natuurgodsdiensten. Maar met de kolonisator als bondgenoot won het christendom er snel terrein. In de praktijk gold in de kolonie het principe *cuius regio, eius religio*: de machthebber bepaalt welke godsdienst er in zijn regio wordt beleden. Of probeert dit toch op te leggen. Wat was moest wijken voor wat kwam. Gelijkenissen tussen de Congolese religieuze tradities en het christendom waren er zo goed als niet. Zeker niet inhoudelijk. En toch waren er raakpunten. Praktijken die in alle godsdiensten onder een of andere vorm voorkomen: het gebruik van cultusvoorwerpen, het belang van rituelen, de rol van spirituele leiders. Een fetisj of een Maria-beeld, een occult vruchtbaarheidsritueel of een mis voor een persoonlijke intentie, een tovenaar of een priester, in wezen zijn het telkens variaties op hetzelfde thema.

Op die raakpunten bouwde de kerk haar kerstening. Wat bestond, werd vervangen door iets anders, een christelijke variant.

↓ Pater Omer met zijn twaalf 'kruisridders'...

[37][Onbekende fotograaf], Pater Omer en de 'Croisade Eucharistique Familiale', Bunkeya (Lualaba), foto, ca. 1950.

† Een Broeder van Liefde loopt voorop. De zonen van de stamhoofden uit de omgeving verbeelden de groep van de apostelen...

[38][Onbekende fotograaf], De groep van de apostelen in de H. Sacramentsprocessie, Astrida (Ruanda-Urundi), foto, 1936.

Wel deden de missionarissen pogingen om gebeden, missen en rituelen enigszins te afrikaniseren – zo werden de gebeden aangeleerd in de lokale talen en waren de missen minder ‘afstandelijk’ –, maar die pogingen konden niet verdoezelen dat de nieuwe godsdienst import en opgelegd was. Zeker in het begin was het copy-paste: een westerse godsdienst met hier en daar enkele lokale accenten. Zelfs bij het bouwen van missieposten en kerken lieten de missionarissen zich inspireren door het moederland. De kathedraal van Elisabethstad is een doorslagje van de abdijkerk van Zevenkerken in Sint-Andries bij Brugge. Ook de kerstspelen, de Mariavereringen en de processies brachten de missionarissen mee. Vlaamse volksdevotie in Congo. Of in Ruanda-Urundi, want ook in dat Belgische mandaatgebied⁴⁴ doet zich hetzelfde fenomeen voor. We zoomen in op de missiewerking van de Broeders van Liefde in Astrida⁴⁵ (nu Butare/Huye in het zuiden van Rwanda). De eerste broeders arriveerden er eind oktober 1929.

† Vooraan op de stoelen zitten de broeders-lesgevers en de catechisten. De leerlingen staan recht...

[39] [Onbekende fotograaf], De inwijding van het H. Hartbeeld, Astrida (Butare) [Ruanda-Urundi], foto, 15/04/1937.

Een processie in Astrida [38]. Een Broeder van Liefde loopt voorop. De zonen van de stamhoofden uit de omgeving verbeelden de groep van de apostelen, een privilege weggelegd voor de ‘beteren’. Elk heeft een palmtak. In het midden van de groep draagt een misdienaar het processiekruis. Wat verderop torst een zwarte knaap een vaandel met daarop een afbeelding van een heilige. Zou het de patroonheilige Vincentius a Paulo zijn? Vermoedelijk wel. Langs de weg staat heel wat volk samengepakt. Het gebouw links is typische missie-architectuur. Copy-paste uit het moederland. Een Vlaamse processie in een Vlaams decor in een Afrikaanse kolonie.

...en un projet...
 Amcas il est
 toujours tenu de
 me la faire passer
 Te fut à Hommes 3 jours
 plus de bien
 puis l'on est allé
 plus long
 de l'œuvre
 C. Meuli

1. — 15 Août. La Messe à la Grotte KISANTU 15 Augustus. De Mis by de Grot

De inhuldiging van het H. Hartbeeld in Astrida [39]. Alle leerlingen staan op de foto. De menigte imponeert. Vooraan op de stoelen zitten de broeders-lesgevers en de catechisten. De leerlingen staan recht. Boven het H. Hartbeeld een baldakijn, overal vaandels met daarop het kruis van het geloof. Een Vlaams christelijk feest in de kolonie.

Ter afronding terug naar Belgisch-Congo. De jezuïeten van de missiepost van Kisantu vierden Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart met een mis bij hun Lourdesgrot [40]. De blanken hebben een stoel. De zwarten zitten op de grond. Een replica van Lourdes in Congo, dat lijkt vreemd, maar met hun Lourdesgrot stonden de jezuïeten in Congo niet alleen. De scheutisten hadden er ook eentje in Leopoldstad en in Nieuw-Antwerpen (nu Mkanza). Boeken over de verschijning van Maria in Lourdes werden uitgegeven in de plaatselijke taal, onder andere in het Kiyombe en het Lingala⁴⁶. De Lourdesrage uit Vlaanderen was overgewaaid naar de kolonie. Copy-paste.

† De blanken hebben een stoel. De zwarten zitten op de grond...

[40][Onbekende fotograaf], 15 augustus – De mis by de Grot, Kisantu [nabij Thysstad (nu Mbanza-Ngungu) [Neder-Congo]], prentbriefkaart, ca. 1910.

† Zelfverzekerd zit Jacques de Dixmude voor zijn tent...

[41][Onbekende fotograaf], Baron Jacques de Dixmude met boy, Katanga, foto, 1903. Gepubliceerd in Les Merveilles du Congo-Belge, 1931. Foto die oorspronkelijk uit het archief van de Dixmude zelf komt.

‘DE NEGER IS EEN GOEDE DIENAAR’

Louis Franck, oud-minister van Koloniën, 1929.

De ‘Stanley-met-boy-pose’

Katanga, Belgisch Congo, 1903.

Het is de vierde reis van Jacques de Dixmude naar Congo. Zelfverzekerd zit hij voor zijn tent. Op een houten klapstoel, de benen gespreid, een wat hautaine blik. Aan zijn voeten zit zijn trouwe boy Abdal-lah. Op de grond, in kleermakerszit. Verveeld kijkt hij de andere kant op [41].

IS DIE STANLEY-MET-BOY-POSE EEN TYPISCHE BLANKE KIJK OP DE VERHOUDING TUSSEN EEN BLANKE KOLONIAAL EN EEN BOY?

Kolonialen die poseren met hun boy, het waren in de beginjaren (en ook nog later) klassieke kiekjes. Aanvankelijk waren er in de kolonie nog niet veel blanken en hun zwarte boy was hun directe toeverlaat. Vaak ook hun enige. De foto's van de ontdekkingsreiziger Stanley met zijn boy zetten de toon en latere kolonialen volgden. Zo ontstond als het ware een nieuw genre: de blanke koloniaal met zijn trouwe boy of de ‘Stanley-met-boy-pose’. Die van Stanley met zijn boy is opgenomen in een Londense studio voor een bedrijf dat gespecialiseerd was in *stereoviews* voor een groot publiek [42]. Een *stereoview* bestond uit twee identieke foto's naast elkaar op een hard stuk karton. Met een speciaal houten kijktoestel (de voorloper van de viewmaster) kon je dan de foto in 3D bekijken. Als geen ander wist Stanley hoe hij zijn avonturen commercieel kon verzilveren...

† Kalulu staat er wat afwezig bij. Herleid tot een rekwisiet ...

[42][Onbekende fotograaf], Morton Henry Stanley en Kalulu, Londen, stereoscopie [London stereoscopic & Photographic Company], 1872.

In een 'kartonnen' studiodector staat een stoere Stanley. Met geweer en in de klassieke outfit van ontdekkingsreiziger. Op zijn hoede voor naderend gevaar. Zijn boy Kalulu⁴⁷ draagt op zijn schouder een reservegeweer. Hij staat er wat afwezig bij. Herleid tot een rekwisiet.

Maar behalve die foto had Jacques de Dixmude nog meer gemeen met Henry Morton Stanley. Zo nam ook hij zijn boy Abdallah mee naar Europa, net zoals Stanley dat deed met zijn trouwe boy Kalulu. Beiden lieten van hun boy een *carte de visite*⁴⁸ maken [128ab]. De twee studiofoto's lijken als twee druppels water op elkaar. Twee boys in een westers pak. Zelfverzekerd op een stoel. Twee zwarte blanken.

Zowel de Dixmude als Stanley bouwden een persoonlijke band op met hun boy. Abdallah noemde zijn meester 'een grote weldoener van de arme zwarten in Congo'⁴⁹. Stanley zag in zijn boy vooral opportuniteiten. Zo trok hij met Kalulu van lezing naar lezing. Wat opnieuw commercieel goed gezien was, het publiek vond het fijn om eens een zwarte in levenden lijve te mogen aanschouwen. En indien mogelijk zelfs eventjes te mogen aanraken. Maar de relatie tussen Stanley en Kalulu was meer dan puur commercieel. In 1872 verdronk Kalulu bij een poging om nabij de Livingstonewatervallen de Congorivier over te steken, en zijn plotse dood maakte een diepe indruk op Stanley. Hij weende bittere tranen. Prompt wilde Stanley de Livingstone Falls herdopen tot de Kalulu Falls, een voorstel dat niet werd goedgekeurd. Later kwam er toch een eerbetoon: Stanley droeg een van zijn boeken op aan Kalulu.

Nog een laatste voorbeeld van een koloniaal die het goed deed met zijn boy uit de periode vóór 1945: de Brusselaar Remi-Joseph Vanausloos⁵⁰. Toen die man in 1895 voor het eerst vertrok naar Kongo-Vrijstaat, had hij er in eigen land al een bescheiden militaire carrière opzitten. In de kolonie in de provincie Opper-Uele bekleedde hij de functie van *chef de poste*. Daar nam hij de achtjarige Rodrigue als boy in dienst. Na zijn termijn van drie jaar keerde hij terug naar Europa en Rodrigue mocht meereizen. Vanausloos liet van hem en zijn boy een studiofoto maken [43].

Op het portret heeft Vanausloos iets van een dan-

dy. Piekfijn uitgedost. Witte broek. Militaire jas en kepie. Snor in de pommade. De handen rustend op zijn sabel. Naast hem zijn boy. Gekleed als een jonge heer van stand. Zelfverzekerd. Zich bewust van het uitzonderlijke privilege. Opnieuw een parallelisme met de boy van Stanley. Want ook Stanley paradeerde graag met zijn boy door de straten van Londen.

In 1899 begon Vanausloos zijn tweede termijn in de kolonie en Rodrigue keerde terug naar zijn geboorteland. Vanausloos promoveerde er tot onderluitenant van de Force Publique. Maar zijn tweede termijn heeft hij niet kunnen volmaken. In 1901 stierf hij in Boma aan dysenterie. Wat er met Rodrigue gebeurde, weten we niet.

Maar is die Stanley-met-boy-pose een typische blanke kijk op de verhouding tussen een koloniaal en een boy, vroeg ik mij af. Zou een zwarte fotograaf dat niet anders hebben gefotografeerd? Bijvoorbeeld de boy misschien in een iets minder dienende rol? Moeilijk te beantwoorden, want veel zwarte fotografen waren er niet. Toch niet in die periode.

Herzekiah-Andrew Shanu vormt hierop een zeldzame uitzondering. Deze man was geboren en opgeleid in de Britse kolonie Lagos (nu een deel van Nigeria). Hij maakte carrière in dienst van Kongo-Vrijstaat en bracht het tot ondercommissaris van het district Boma. Een zwarte in het bestuur van de staat? Geen evidentie. Maar hij dwong respect af. In 1893 verliet hij de ambtenarij, stortte zich in het zakenleven en legde zich tevens toe op de fotografie. Al snel kreeg hij tal van opdrachten. Van blanken.

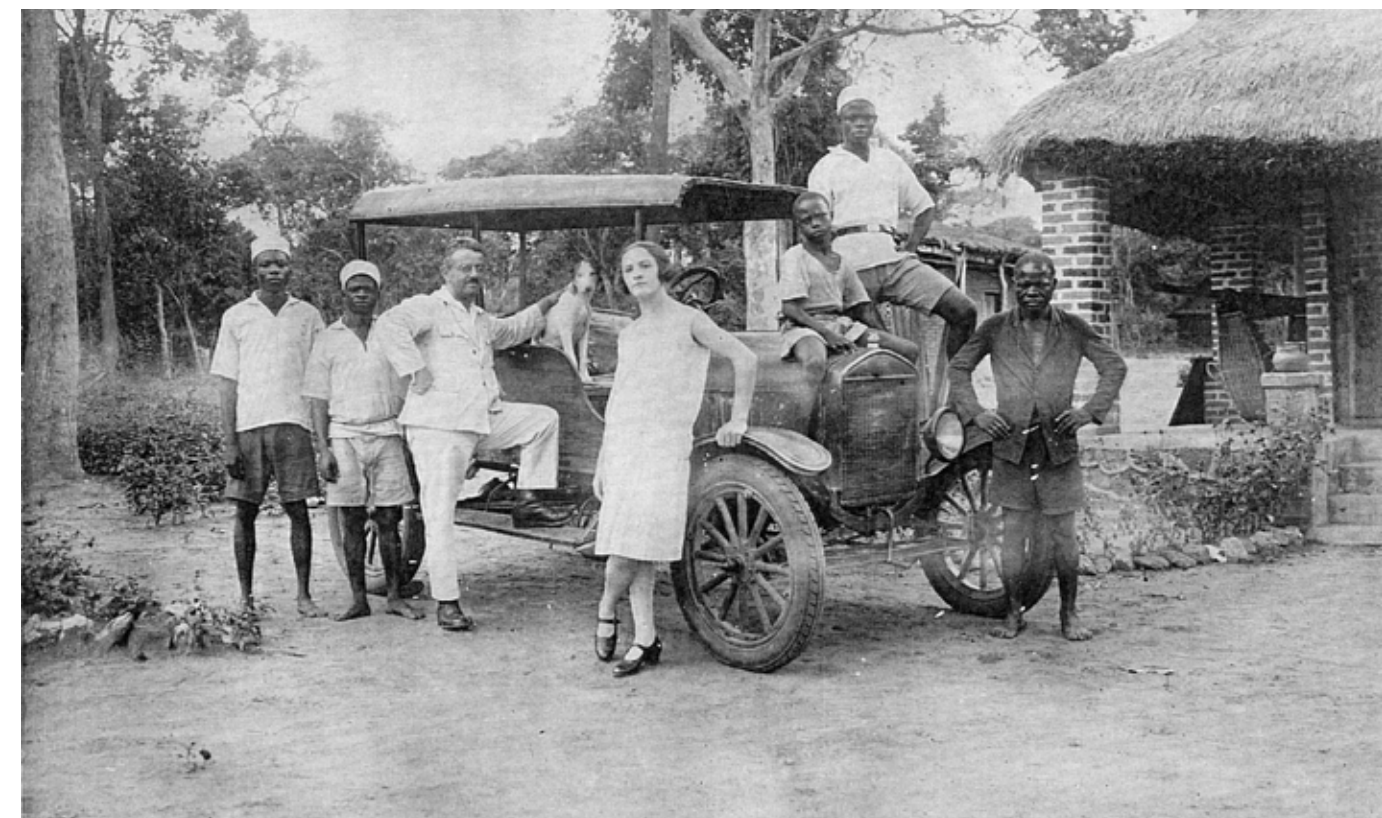
De man links draagt het uniform van een ambtenaar in dienst van de Onafhankelijke Congostaat [44]. Het is de Zweedse ingenieur John Ludwig Wall. De man in de rieten zetel is zijn landgenoot Johan Stöckel. In zijn hand houdt Stöckel een stokje dat veel weg heeft van de met leer beklede

→ Vanausloos liet van hem en zijn boy een studiofoto maken...

[43] Albert F., Remi-Joseph Vanausloos en zijn boy, s.l., foto, 1898-1899.

† Op het groepsportret staan vijf boys...

[45][Opdebeeck F.], Groepsportret van de heer en mevrouw Depy met boys, Kalanda (Evenaarsprovincie), foto, 05/03/1929.

← 'Mijn boy M'Banzo staat ook op de foto. Zo kunnen jullie zien hoe negers gewoonlijk gekleed zijn'...

[44] Shanu H.-A., Johan Stöckel met vriend en boy, Boma, foto, 1891.

bamboestokjes (*canes*) die Britse officieren bij zich hadden, een ceremonieel machtssymbool.

En ook hier symboliseert het stokje gezag en macht. Daardoor stelt Shanu in vergelijking met de vorige foto's de ongelijke machtsverhouding tussen de boy en zijn meester nog iets scherper. En dat als zwarte fotograaf, maar wel in opdracht van blanke klanten. Deze foto zond Stöckel naar zijn familie thuis, en hij voegde eraan toe: 'Mijn boy M'Banzo staat ook op de foto. Zo kunnen jullie zien hoe negers gewoonlijk gekleed zijn.'

Bovenstaande opmerking laat uitschijnen hoe blanken over zwarten dachten, maar hoe dacht een boy over zijn blanke meester? In een reisverslag uit 1929 vond ik een zeldzame getuigenis⁵¹. Een vrouw van een koloniaal vraagt er aan haar boy hoe de zwarten over de blanken denken, waarop de boy spontaan antwoordt: 'Ze zeggen', mevrouw, 'dat er niets *zoo leelijk* is als een blanke: hij ziet eruit als een gepelde rups en hij stinkt als een lijk. Zijn aangezicht is afschuwelijk misvormd; een normaal *mensch* heeft een *platten* neus; hoe platter de neus, hoe flinker de *mensch*. De blanken hebben geen *platten* neus, ze zijn te *leelijk* om te bedonderen...' Hoe de vrouw hierop reageerde, vermeldt het reisverslag niet.

Zich laten fotograferen met zijn huispersoneel is zijn status etaleren